

ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU II

12 - 13 Mart 2004

BİLDİRİLER

CİLT 1

Editörler

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Dr. Kemal Kahraman
Celil Güngör
Seyfettin Ünlü

Tel. 0216 341 05 00
Fax 0216 391 60 61

Üsküdar Belediye Başkanlığı
Üsküdar Araştırmaları Merkezi
Yayın No: 16

ISBN Takım No: 975-92019-4-1
ISBN Cilt 1: 975-92019-5-X

Editörler

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Dr. Kemal Kahraman
Celil Güngör
Seyfettin Ünlü

Mart 2005, İstanbul

TEKNİK HAZIRLIK: KAKNÜS AJANS
KAPAK DÜZENİ: KAKNÜS AJANS
İÇ BASKI: ALEMDAR OFSET
KAPAK BASKI: MİLSAN
CILT: DİLEK MÜCELLİT

Üsküdar Sempozyumu

Yer: Üsküdar Belediyesi Çamlıca Eğitim Merkezi

Tarih: 12-13 Mart 2004

Düzenleyen: Üsküdar Belediyesi

Açış Konferansı

ÜSKÜDAR'IN TARİHTEKİ ÖNEMİ

İlber Ortaylı*

Saygıdeğer kaymakam bey, Sayın Belediye Başkanı,
Sayın milletvekilleri, hanımlar, beyler, değerli Üsküdar halkı,

Üsküdar'da ilk defa bir sempozyuma katılıyorum. Geçen sene burada değildim. Nasipse inşaallah devamını temenni ediyorum. Eyüp'te Eyüp Belediyesi de böyle sempozyumlar yapıyor. Galata yani Beyoğlu da bu işe başlar ise biladi selase birbirini tamamlamış olur. İstanbul'un üç kapısı okullarla beraber işte o zaman bu işi bitirecektir.

Üsküdar Bizans devrinden beri Asya'yı büyük şehre, metropole bağlayan bir bölgedir. Bu çok önemli ve bu yüzden de ahalisi karışıktır her zaman için. Yani bütün dünyanın insanları burada adeta temsil edilmekte idi. Osmanlı devrinde ise Üsküdar başka türlü bir önem kazandı. Büyük şehrin burnunun dibinde şehirle günlük irtibatı olan birtakım umeranın, memurun burada yaşadığı, karşı tarafa kolaylıkla gidip geldiği bir yer. Çünkü topografyada baktığımız zaman İstanbul bugün Marmara'ya bakan Kadıköy'e nispetle şehre daha yakın ve ulaşımı daha kolaydır. Bu açıktır. Bundan dolayı da burası oturulan bir yerdi. Fakat oturmanın da kendine göre bir yapısı vardı. Çünkü bir dinlence yeri idi. Yani burada büyük hanlar yoktu. İstanbul'daki büyük çarşılar yoktu. Büyük devlet ofisleri yoktu. Vardı ama büyük devlet ofisleri yoktu.

Burası Üsküdarlıların İstanbul'da ikamet ettiği bir yerdi ve bu ikamet ölümden sonra da düşünül müştür. Onun için Üsküdar bizim tarihimizin bir nevi künyesidir. Bu ne içindir? Mezarlıkları sayesinde. Ne yazık ki Türkler buraya gereken itina'yı göstermediler. Halen de göstermiyorlar. Sorumluluk sadece belediyenin değil çünkü hiçbir şey ifade etmez belediyenin böyle bir gayreti. Halkın böyle bir şevk duyması lazım ki Üsküdar halkı hiçbir zaman bu hamiyeti göstermiyor. Kimse kusura bakmasın. Bu mezarlıkların korunması lazımdı. Koruyamadılar. Ve koruyamadığı için talan, dünyada görülmeyen bir tarzda cereyan ediyor.

Gidip öyle taşları yıkma, satma falan yok öyle şey o yalan. Yani bu çok nadir örneklerin dışında görülmeyen bir şey. Buradan taşları alacaklar da kıracaklar da micir yapacaklar. Böyle hikayeleri insanlar hikaye diye anlatıyor. Bunlar istisnaidir. Örnekleri çok azdır. Olmamış değildir. Bir kere kıymet bilenler çalışıyor tabii. Onu söyleyeyim. Yani Üsküdar mezar taşları tarihi eser olmalarından dolayı, güzelliklerinden dolayı, ustaların elinden çıkmasından dolayı yabancı hırsızlar tarafından alınıyor. İkincisi maalesef bu mezarlığa atfedilen kutsiyetten dolayı meydana gelmektedir. Bunu anlamak mümkün değil. İnsanlar buraya gömülmek istiyorlar. Bu saçma bir şey. Bizim dinde yeri olamayan birşey. Vahhabi değilim yani, mezarların ortadan kaldırılmasına taraftar değilim ama bu işin de bir ölçüsü olmalı. İslamiyet'te mezara tapılmaz.

* Prof. Dr., Galatasaray Üniversitesi.

Ülkeler fetheden büyük padişahlarımız bile ne kadar mütevazı türbelerde gömüldüler. Yani görüyorsunuz işte Yavuz Sultan Selim Han'dı, Kanuni Sultan Süleyman Han'dı Fatih hazretleriydi ne kadar mütevazı türbelerdir bunlar aslında. O zaman maalesef Kuzguncuk-Beylerbeyi arasındaki mezarlığı anlamak mümkün değildir. Bu hem Müslümana yakışmayacak tarzda bir mezardır, kabristan biçimidir. Hem de çirkindir. Çünkü bizim anlayışımızda böyle bir mezar olmadığı için süsleyip yapmasını da bilmeyiz. Bunun kadar normal yoktur. Buna niye müsaade ediliyor. Yani Belediye değil insanlar buna niye müsaade ediyor. Ben bunu anlamıyorum. Bu iş için bir kampanya başlatmamız lazım. Parantez içinde söyleyeyim.

Tabi çok önemli bir biçimde de Üsküdar dergahlar şehridir. Osmanlı tarihinin ve cemiyetinin en önemli dergahları buradadır. Aziz Mahmut Hüdayi Hazretleri, sonradan Celveti mürşidi halinde devam etmiştir. Mevlevi tekkeleri, Naakşibendi tekkeleri. Bir tanesi bizim evin yanında. İstiklal savaşı tarihimizde Özbekler Tekkesi önemli. İstanbul'da tek Özbekler Tekkesi değil bu arada. Tabi biliyorsunuz karşıda da var. Bunlar kısmen tamir ediliyor. Kısmen de harap haldedir. Mesela bence Üsküdar için Çinili Camii denilen yerin, Kösem Sultan Külliyesi'nin hali utanılacak birşeydir. Orada oturan halkımız dar gelirlidir. Bunlar burası için gereken masrafları yapamıyorlar. Camiyi bir parça korumaya çalışıyorlar ama etraftaki mahalle yetişmeleri mümkün değil. Bir de oradaki o Kadiri olduğunu zannettiğim yanılmıyorsam terkedilmiş dergah için bunların birşey yapacak halleri yoktur. O zaman buraya el atmak gerekiyor.

Ve bütün o külliyenin dışında şimdi orada görüyorsunuz Üsküdar'ın Ermeni ve Rum-Ortodoks nüfusunun da oturduğu yer vardır. Ne kadar büyük bir kültürel birlik göze çarpıyor. Bunları korumak lazım. Yani mahiyet itibarıyla mesela Balkanlar'da bu kadar kültürel geçişe rağmen Hristiyan mahallesi ile Müslüman mahallesi her şehirde fark eder. Halbuki Üsküdar'da öyle birşey yok. Yani kilise olmasa, o kilisenin de üzerindeki yazılar, kitabeler olmasa adeta biz Ermeni mi Rum mu ve mahalleye göre Müslüman mı gayrimüslim mi fark etmiyoruz. Hakikaten Üsküdar'ın Ermenisi ve Rum Ortodoksu o derecede Osmanlı kültürünün bir parçasıdır. Onun için bu mahalleleri son derecede de iyi korumamız gerekiyor.

Tabi Üsküdar çok az sayıda devlet ofisinin bulunduğu yerdir. Ama en enteresan örnekler vardır. Bunlardan bir tanesi İhsaniye Mahallesi ve Selimiye'dir. Yani Türkiye tarihinin ve bütün İslam tarihinin aslında ilk barok büyük kışlasının bulunduğu yer. O kışla gösteriyor zaten Türkiye'nin ne olduğunu. Bu askeri bir toplumdur. Bu militarist bir toplumdur. Ordusu son derece de erken modernize olmuştur. Ve bu sayede de imparatorluk kurarak idaresini devam ettirebilmiştir. Bunların hepsini şöyle küçük bir Üsküdar gezisi yaptığınız zaman görürsünüz.

Hiç bir yerde birkaç camilik bir gezintiyle Osmanlı mimari tarihinin renklerini birarada göremezsiniz. Mümkün değil. Mesela Rum Mehmet Paşa Camii'nden başlayın. Geç Bizans devrinin etkileri var. Onun biraz aşağısına baktığınız zaman Şemsi Paşa'nın kuşkonmaz'ı, bir Sinan biblosu gibidir. Beri tarafta Mihrimah Sultan göze çarpıyor. İki asır sonrası Gülnuş Sultan'ın yeni validesi... Osmanlı mimari şaheserleri hemen önünüzde. Ve ne kadar büyük bir karakter uyumu. Şemsi Paşa'ya, Mihrimah'a bakarken görüyorsunuz. Hiçbir yerde böyle tevazu ve uyum göremezsiniz. Ayazma'ya çıktığınız zaman ki 3. Mustafa burada bir sürü cami yaptırmış. Hiçbiri kendi adını taşıyor. Orada hiçbir yerde göremeyeceğiniz şeyleri görüyorsunuz. Silah-tarağa mezarlarını görürsünüz.

İstanbul için çok enteresan kıyı köşe semti olduğu için bazı şeyler de gözden kaçmış. Ve herşeye rağmen bugün Üsküdar'da eski mahalle dokusunu birçok yerlerde görürsünüz. Bunları da korumamız lazım. Yani nasıl yaşadı orada Türker? Mütevazı yaşıyorlardı, kendilerine özgü

yaşıyorlardı. Ve Üsküdar'a Türk semti diyorlardı. Diyorlardı çünkü burada Osmanlılık hakimdi. Uzun asırlar boyunca, Osmanlı asırları boyunca Üsküdar İstanbul'un ilk Türkleşen yeri de deniliyor. Bunu sırf nüfus anlamında almıyoruz. Fetihten çok önce buranın hakimiyeti Türklerin eline geçtiği için burada artık hakikaten Osmanlılar hükmediyordu. Ve durum çok acayipti o zaman. Bugünkü Avrupa Birliğinden daha geçişgen demekki. İnsanlar şu iskeleden kayığa atlar, karşıya imparatorluğa geçer. O çok enteresan. Orada zaten biliyorsunuz bugünkü Unkapanı'yla Cibali arasında bir Türk kadı otururdu. Türklerin davalarına bakan. Buradan devamlı geçiş vardı. Burası Türk mıntıkasıydı.

Ve o günlerden beri Üsküdar bir askeri tesis merkezi. Yani bir nevi müstemilat. Bu ona ve halkına ayrı bir özellik vermiştir. İnsanlar burada İstanbul hayatına ve lisanına göre yaşıyorlardı. Şimdi artık bunun hiçbir anlamı kalmadı. Ve maalesef bizde Dil Kurumu Türkçe'yi sadeleştirmekle uğraştığı için başka hiçbirşey yapamadı. Bu kayıtları almadı fonetik laboratuvarı kurup. Ben çocukken yani buluş çağına vasil olana kadar, yani henüz daha piri fani değilim, burada İstanbul Türkçe'si konuşulurdu.

O İstanbul Türkçe'sinin özellikleri neydi? Gelecek denmez gelicek denirdi. Pensembe... Pensemeden bozma penseme diyor. Ve bunu daha çok ev kadınları konuşurdu her yaştan. Yani memuriyete ve ictimai hayata yazılı Türkçe'ye çok bulaşmayan takım. Mesela yıkıyor yıkıyor hakikaten mantıklı. Çamaşırı yıkayorsun, duvarı yıkıyorsun. İkisi farklı şey. Ve şöyle böyle seksen kişi vapurla gelir. Geliyor değil gelir. Yani böyle bir Türkçe konuşulurdu burada. Bu kayboldu. Bunun fonetik kayıtları yok. Ve bu kaybolup gitti. Çok önemli birşey bu. Cengiz Han'ın bisikleti adlı oyun Salacak'ta geçer. Bir yalıda. Oranın dilinin konuşulması lazım, nereden bulacaksın onu. Artistlerin önüne koyacağın Üsküdar Türkçe'si yok. Kaybolup gitmiş ve kaydetmemişsin.

Bu manevi medeniyetin arkasında maalesef maddi medeniyetin son kalıntıları da gitmek üzere. Ve bunun üzerinde hiç kimsenin hassasiyet göstermediğini görüyoruz. Bu çok feci birşeydir. Hiçbir memleket birkaç abidenin etrafını donatmakla zengin olmaz. Bunları yıkmakla da fakir olmaz. Türkiye çoktan bu safhayı geçmiş. Bunların tazmin edip yıkılması lazım. Bu çok açık birşey. Yani biz denizden baktığımız zaman Mihrimah Sultan'ı, Rum Mehmet Paşa Camii'ni Yunus Emetullah'ı ve Ayazma'yı bu durumda seyretmek zorunda değiliz. Nasıl olsa etmeyeceğiz. Yani biz etsek çocuklarımız tahammül etmeyecek. Ama bize budalalar ve zevksizler dedirteceğimize ileride, gelin şu işi şimdi yapalım. Bu kadar açık birşey bu. Bunların üzerinde durulması gerekiyor. Çünkü Türklerin biraz farkı olması lazım. Yani eğer biz Selanik'teki Yunanlılar gibiysek her tarafını yüksek binalarla donatan, öyle bir açgözlülükle. Ve çirkinlik yaratmakta usta isek, ona bir diyeceğim yok.

Ama biz bu medeniyeti yaratan bir kavimiz. Biz devam ettirmek zorundayız. Biz korumak zorundayız. Bu çok açık birşey. Osmanlı medeniyetinin eserlerini korumakta Macarlar bizim önümüze geçiyorsa bu utanılacak birşeydir. Bunun üzerinde ısrarla durmamız gerekiyor. Bunları niye konuşuyorum? Çünkü şuna inanıyorum ki Üsküdar herşeye rağmen Üsküdardır. Üsküdarlılar vardı ve bu Üsküdarlı insanlar ne kadar istediğini kaybeden yeni gelenler olsalar da o havaya intibak edecek kimselerdir. Yani bu memlekette bu işe düşkün insanlarıdır. Kastamonu'ludur, Karadeniz'den gelmiştir, Orta Anadolu'dan gelmiştir. Ama bu medeniyete yakın çevrenin insanlarıdır. Ve bu sorumluluğu bu havayı duyup hissedebilecek bir halktır da. Bir Üsküdarlılık vardır hakikaten. Yani baktığınız zaman Üsküdar ne Bakırköy'e benzer ne Beyoğlu'na benzer. Yani bütün buralar mahvolmuş yerlerdir. Efendime söylüyim, ne Fatih Şehzadebeşi'nde; benim çocukluğumun geçtiği yer. Orada bulamazsın, onda birini bulamazsın o havanın: geçmiş gitmiştir. Ne de efendime söylüyim boğazın iki yakasındaki birtakım yerlere ben-

zer. Her şeye rağmen laf anlattığında ve hadi dediğinde birşey olabilecek biryer. Onun için bizim temennimiz bunların ele geçirilmesidir, yönetilmesidir.

Tabii ki burası mütevazi, fakir bir semt değildi. Bir kere bütün Anadolu kervanları buraya gelirdi. Mihrimah Sultan merhumenin camii yaptırdığı yer zengin yerdir. O Edirnekapı'da Avrupa'dan gelenleri burada da Asya'dan gelenleri karşılayan otantik bir eser. Ve benim çocukluğumda bile Üsküdar meydanı 3. Ahmet çeşmesinin orada biterdi. Oradan otobüslerle araba vapurları karşıya geçiyordu. Yine Anadolu'dan gelen otobüsler oradan karşıya geçerdi. Bu son derece de enteresan bir şeydi. Devam ediyordu. Ve Üsküdar meydanı da onun için çok garip bir şey. Onun kültürüne baktığınız zaman bütün Asya kıtasına açık bir meydandı. Kahvelerdeki koşmalar mesela...Halk, şair, gazi ve vasıf, bunun defterleri kaybolup gidiyor. Eğer bazı fragmanlar kaldıysa fedakar çalışmalara borçluyuz. Görüyorsunuz ki o küçük Üsküdar Meydanı küçüklüğüne rağmen bütün dünyaya açık bir nevi agora gibi birşeydi. Valla çok enteresan. Ve bu devam ediyor.

Mesela 18. Yy'da bir adet olmuş bütün valide sultanlar ve hasekiler buraya camii yaptırıyorlar. Hürrem Sultan'ın yoktur ama Kösem Sultan'ın vardır. Kanuni'nin ikinci gözdesi Gülfem'in ancak küçük bir mescidi vardır. Efendime söyleyim Safiye Sultan'ın vardır yukarıda biliyorsunuz. Valide-i Atik Safiye Sultan'ın mı değil mi belli değil münakaşılı. Çünkü vakfı hangisi bilinmiyor. Bizim bildiğimiz yukardaki 2. Selim'in haremi olan sultan'ın yaptırdığıdır. Ve diğeri, işte Kösem Sultan tabii buradadır. En uzun ve tarihli bir hasekili 4. Mehmet'in eşi çünkü. Ve iki padişahın annesi olan her ikisi de tahttan indirilse de Yunus Emetullah Sultan buradadır. Dolayısıyla böyle hanedanın kadın üyelerinin yarattığı bir yerdir. Bu çok önemli birşey. Bir huzur köşesidir.

Kısacası bir zenginlik vardır, yok değildir. Şimdi bugünkü Üsküdar'da herşeye rağmen çok katlı yapılaşmayı görmüyorsunuz. Bu çok önemlidir. Yani o çok katlı yapılaşma dediğimiz olay burada görülüyor. Bu bir şans bir talih. Yani o kadar ki Kadıköy'de bile olan şey burada görünmüyor. Bunun üzerinde durmak lazım. Bu bir parça daha geriletilebilir. 19. YY'da ise büyük kargir binalar yapılmamış. Tek istisna işte sahildeki reji binaları. 3. Selim'den sonrası. Büyük binalar yapılmamış. Var ama hiç yok değil. Ve olanlar da kalmış. Kaymakamlık binamız bile bugün elimizdedir. Olanlar da kalmış. Bunlar üzerinde çok durulacak şeyler ve bir yerde beldenin şansı. Bütün koruma ameliyelerini nasıl geliştirebiliriz? Bence Üsküdarlıların bu kenti korumaları, biladi selaseden üçüncüsünü korumaları için Kültür Bakanlığı'nın himmetini beklemekle olacak şey değildir. Mahallelerin kendi seceresinden belirli izci kültür gruplarını kurması gerekiyor. Yani bunlar her türlü hırsızlık ve tahribata karşı binayı koruyacaklar ve belediyeyi ve beldenin, ilçenin idaresini haberdar edecekler. Ve belirgin sermaye grupları, belirgin fonlar, vakıflar bu işe doğru yöneltilecek.

Yani Üsküdar'ı Üsküdarlılar kendileri koruyacaklar. Ve illa ki eski eserlerin tahribinin durdurulması gerek. Karacaahmet Mezarlığı'nı artık lütfen tarihe bırakalım. Kendimize başka bir ebedi uyku yeri arayalım. Bunu kaçınılmaz olarak görüyorum. Çok şeyler yapılabilir. Yapılabileceğine inanıyorum. En büyük inancım da bu beldede yaşayanların herşeye rağmen bu beldeden hoşlanmalarıdır. Yani Üsküdar'dan Üsküdarlılar hoşlanıyor. Gün geçtikçe, yıl geçtikçe daha çok bağlanıyorlar. Bunu da bir talih olarak görüyorum. İnşallah yeni seçimlerden sonra seçilecek belediye başkanımıza da sabır diliyorum, enerji diliyorum. Bunun böyle devam etmesini istiyorum. Kendim bir son altı aydır kötü hemşehri olduğum için de muhtara kaydedilmedim. Sayın başkan kusura bakma. O yüzden muhtardan kaydını yaptırmayan adam oyunu da veremez tabii. Böyle bir kusurum var ama ümit ediyorum ki hayırlısı olur.